AESTHETIC VALUES IN THE CONSTRUCTION OF FUNCTIONAL DEPICTIONS AT DUILIU ZAMFIRESCU

Sonia HOZAN
PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca,
North University Centre of Baia Mare

Abstract: Current semiotic explorations, related to the meanings of communication and the specific framework of texts, and also to the behaviour of the receiver, have imposed today, almost unanimously, the principle of approaching the literary text as an open work. Reread today from this perspective, Duiliu Zamfirescu's short stories and novels gain unexpected qualities and dimensions. First of all his novels do not refuse an analytical, psychological, social, affective, artistic approach as they build a system of significant links for the atmosphere and mentalities of the time. In Duiliu Zamfirescu's aesthetic conception, the analytical is subordinated to creation, this being the reason why he opted for a classical realism, in the Balzacian manner, in which the analytical integrates with the harmonic beauty, with the aim of creating living and possible types. Duliu Zamfirescu's contacts, both with the large-scale works of the 19th century novelists and also with the new aesthetic ways, made him notice that literature cannot develop fruitfully within strictly local limits and predict its orientation towards that essence later called the end of an age.

Keywords:Duiliu Zamfirescu, reception, aesthetic values, perspective, characters

Explorările semiotice actuale, referitoare la sensurile comunicării şi cadrul specific al textelor, la comportamentul receptorului, au impus astăzi, aproape unanim, principiul abordării textului literar ca *operă deschisă*. Acceptând opiniile lui Umberto Eco în acest sens[1], disponibilităţile comunicării, cu o deschidere *naturală* de sensuri, sunt generale în literatura oricărui timp.

Restituirea unor opere, posibilitatea de a le conferi noi valori şi înţelesuri devine, astfel, legitimată teoretic. Refacem literatura predecesorilor, ne pronunţăm în conformitate cu o nouă perspectivă asupra unor creaţii anterioare, fără să mai avem complexul că, prin aceasta, extrapolăm ilegitim. Această posibilitate este realizată, însă, în perspectiva unei noi înţelegeri a limbajului literar, de unde şi ideea unei deschideri cu valori estetice construită în mod conştient sau cel puţin, deliberat, prin limbaj. Obţinem, în acest fel, o altă înţelegere a structurilor moderne ale prozei, un nou mod de a abroda formele narative, mod care s-a impus tot mai mult în ultimele decenii.

Experienţa conjugată a cititorului cu aceea a autorului indică o invariantă esenţială a exegezei literare contemporane; suntem plasaţi în contact direct cu realitatea vie, palpabilă a formelor (structura organizată, planurile, natura discursului, organizarea prozodică, construcţia personajelor, situarea în spaţiu şi timp etc).

Codul receptării reclamă această *confruntare*, singura posibilă în actul lecturii, urmată, într-o ordine vizibilă, de surprinderea în plan raţional şi afectiv a semnificaţiei operei. Coroborarea studiului diversificat, sociologic, stilistic, poetic, realizează premisele aprofundării textului ca produs specific al limbii, cu realitate finită, existând şi în afara creatorului, obţinând un destin aparte, conferit de relaţia operei cu receptorul.

[1] Eco, Umberto. *Tratat de semiotică generală,* Bucureşti: Ed. Şt. şi Enciclopedică, 1982, p.20.

Recitite azi, în această perspectivă, nuvelele şi romanele lui Duiliu Zamfirescu câştigă calităţi şi dimensiuni nebănuite. Mai întâi, romanele sale nu se refuză, din capul locului, unei abordări în planurile analitic, psihologic, social, afectiv, artistic, ele construind un sistem de legături semnificative pentru atmosfera şi mentalităţile vremii.

Recunoaştem o lume şi spectacolul ei ce ţine de tradiţiile literaturii realist-clasice, de unde pictura mediului, pe care vom pune noi accentul, investigaţia morală şi socială(ca în cazul unor personaje: conu Dinu, Saşa, Tincuţa, Tănase Scatiu, Matei Damian, Mihai Comăneşteanu sau oricare altul). Scriitorul nu evită mişcările panoramice şi alternanţe de planuri(paginile 29-30 august 1877 în romanul *În război* şi inserarea Ordinului de zi nr. 54 din acealşi roman, procedeu documentar, reîntâlnit şi în literatura realismului românesc şi european al secolului al XX-lea).

Meditaţia despre istorie, relităţile sociale, perspectiva unor prefaceri şi aspiraţii la nivel individual, dar şi naţional-pagini care pun în discuţie rolul şi destinul claselor sociale- motive reîntâlnite până târziu, sunt trăsături caracteristice romanelor lui Duiliu Zamfirescu, care se oferă astăzi unor explorări complexe. În ciuda unor aparente naivităţi, acest scriitor se relevă astfel şi din perspectiva teoriei textului, un deschizător de drumuri pentru romanul românesc modern.

Romanele sale dezvăluie demersului nostru analitic o viziune asupra realităţii istorice şi (des)cifrează implicit sensul evenimentelor, repercutat asupra destinului personajelor, aspect ce poate fi dedus şi confruntat cu disertaţiile explicite ale romancierului asupra istoriei, discursuri comunicate cel mai adesea indirect, prin relatarea de situaţii şi construirea de tipologii caracterologice.

Vocaţia romancierului este de a produce şi prilejui acte de cunoaştere, apelând la un spirit de colaborare din partea cititorului, care devine un partener ocazional, subiectiv determinat, deosebit de important însă, în reclădirea lumii conţinute în comunicarea iniţială a naratorului.

În acest fel, fiecare nouă relectură, în momente diferite, de către cititori diferiţi, determinaţi de o infinitate de situaţii şi stări intelectuale, afective, reconstituie noi şi noi romane, având ca punct de plecare unicul model, constituit prin textul oferit de narator, pe care cititorul îl descifrează în mod diferenţiat. Ajungem la concluzia că relaţia cititor/ narator constituie o dihotomie variabilă în mod aleator şi niciodată repetabilă, chiar şi în cazul aceluiaşi cititor ce reia lectura aceluiaşi text.

Întâi de toate, dintr-o perspectivă tradiţională, romanul este opera unui scriitor, interpretul autorizat al epocii, trăind într-un moment determinat, într-o societate şi fiind capabil să găsească echivalenţii unui univers cu un statut anume, cu probleme proprii. Comunicarea epică şi informaţiile receptate de romancier pentru a fi restituite receptorului sunt aspecte ale unei problematici mai vaste, incluse în tratările critice ale genului romanesc. Nicio altă formă a literaturii nu angajează atât de sever conştiinţa timpului şi a spaţiului, atît pentru creator, cât şi pentru receptor. Toate aceste consideraţii justifică pe deplin şi astăzi abordările numite tradiţionale ale construcţiei textuale, în care dimensiunea tematică şi motivaţia caracterologică ocupă o pondere predominantă.

Pe de altă parte, considerarea limbajului ca agent intermediar între creaţie şi realizarea de valori estetice, justifică şi teoretic perspectiva de abordare modernă, conform căreia ficţiunea, ca activitate psihologică, trebuie tratată ca dimensiune diferită de situaţia ficţională inventată cu ajutorul ei. Opera literară este văzută, în această perspectivă, ca reprezentând rezolvarea contradicţiei dintre ficţiune ca activitate liberă, mai mult ori mai puţin bine ordonată prin semne verbale, şi mulţimea de reguli impuse de limba şi limbajul specializat în care ea trebuie să se exprime.

Încercările recente de a defini literatura prin acte de limbaj(acte de vorbire), pe baza teoriei lui J.L. Austin[2], se impun ca demne de atenţie, în acest context, pentru că, în ultimă instanţă, teoria amintită deschide posibilitatea studierii modului de construcţie a unor lumi imaginate prin limbaj. Astfel, Richard Ohmann[3] demonstrează convingător că în particular, o operă literară imită literal sau redă o serie de acte de vorbire care, în realitate, nu au altă existenţă.

Cum precizează Ion Coteanu, o *lume*[4], în accepţia dată aici termenului, poate consta dintr-o simplă redistribuire a rolului obiectelor, poate să fie o succesiune de evenimente şi discuţii, ca într-o nuvelă, într-o schiţă sau într-un roman şi ea poate fi constituită chiar de o ipostază ficţională sau un personaj literar. Dar prin *universul* scriitorului sau al operei ne reprezentăm mai totdeauna concepţia unui artist despre lumea ca atare, felul în care a văzut-o, a înţeles-o, a jucat-o, eventual a transformat-o în imaginaţie, căutând în arta lui literară atât fantezia, cât şi fundamenatrea ei în real. Se urmăreşte, aşadar, atât lumea prelucrată din percepţia proprie a datelor realului, cât şi modul în care a fost înfăţişat acest real în construcţia ficţională care este opera.

Decenii în şir profilul uman şi scriitoricesc al lui Duiliu Zamfirescu a fost prezentat fie prin exagerarea unor aspecte biografice, fie printr-o generalizare pripită în plan estetic, potrivit căreia, întreaga operă ar sta sub semnul unor nefericite concluzii formulate în câteva articole ale scriitorului, dar mai ales în discursul de recepţie de la Academie.

Scriitorul Duiliu Zamfirescu a urmat treptele unei evoluţii, în care nuvelele vădesc depăşirea formulelor romantice şi cristalizarea unei atitudini realiste, ce îmbină observaţia şi analiza în scopul conturării unor tipuri cu echivalenţe lesne de deslușit în realitatea din preajmă, în timp ce poezia sa vizează un nou sistem de relaţionare şi semnificare ce aminteşte de *Corespondenţele* lui Baudelaire.

O cercetare comparatistă relevă înrudirea cu formulele narative ale lui Balzac, aspect ce poate fi observat în structura organizată, planurile narative, natura discursului, organizarea prozodică, construcţia personajelor, situarea în spaţiu şi timp, oprindu-ne asupra studierii spaţiului interior creionat în romanele sale.

Perioada romană rămâne în biografia artistică a scriitorului epoca celor mai fructuoase realizări, deoarece acum apar primele trei romane ale ciclului Comăneştenilor, recunoscută unanim drept apogeul întregii sale creaţii literare. Apariţia

[2] Austin, J.L. *How to do things with words*, London: Oxford University Press,1962, p. 10.
[3] Ohmann, Richard. *Literatura ca act*, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 200.
[4] Coteanu, Ion. *Stilistica funcţională a limbii române*, vol. II, Bucureşti:Editura Academiei, 1985, p. 12.

acestora a fost pregătită minuțios; experința prozelor de anvergură o dobândise scriitorul în alte trei romane, dintre care doar *Lume nouă și lume veche*, publicat în 1895, a stârnit interes, nu atât prin valoarea sa, cât prin polemica pe care a declanșat-o. Romanul îmbracă forma unui pamflet perpetuu împotriva generoșilor a căror bună-credință era pusă la îndoială și suspectată cu îndreptățire de autor.

Romanul *În fața vieții*, publicat anterior, se deosebește radical de orientarea realistă a *perioadei romane* și a fost considerat drept ultima și cea mai reprezentativă manifestare a direcției romantice din proza lui Duiliu Zamfirescu. Motivul temeinic al romanului nu aduce nimic nou față de operele anterioare. Tinerețea irosită într-un *Paris al tuturor perdițiilor* rămâne, după cum o va dovedi Gherea în articolul său *Pesimismul de la Soleni, o realizare inconsistentă sub raportul psihologiei*, o pendulare nemotivată îndeajuns printre stări contradictorii, cu intenția nemărturisită de a dovedi că *traiul este o mizerabilă sarcină pe care o moștenim de la părinți, fără nici o voie, și oricât am căuta să ne limpezim și să ne luminăm zilele, natura crudă ne readuce la suferința universală care este cea mai neschimbătoare lege a ființelor organice*[5].

Singurul aspect care leagă romanul de prozele realiste ulterioare este încercarea de a cataliza unele resurse dinamice ale moșierimii spre a-i disloca letargia perpetuă și a o integra într-o necesară activitate socială.

Biografia lui Mihai Comăneșteanu va urmări, pe parcursul primelor trei romane ale ciclului, o traiectorie asemănătoare pornită de la lipsa oricărui ideal de viață spre a culmina, prin participarea la război, într-un semnificativ act de eroism. Această direcționare a personajului include și atitudinea pe care Duiliu Zamfirescu o are față de unele romane ruseşti ale vremii, care aduceau în discuție omul devenit de prisos. Încercarea lui Duiliu Zamfirescu de a recupera această categorie socială se va statornici ca o preocupare constantă a ciclului Comăneștenilor.

Corespondențele în plan artistic ale echilibrului și autocontrolului, pe care diplomatul Duiliu Zamfirescu și le-a cultivat cu perseverență, se vădesc într-o depășire a fulminanțelor romantice și în cristalizarea unei reflectivități detașate care poate stărui în meditații savante cu pretenții de riguroasă obiectivitate asupra vieții, societății și artei.

În mai 1891, într-o scrisoare către Titu Maiorescu, el își aruncă o privire foarte pătrunzătoare, în care recunoaște temelia *Vieții la țară*, asupra fenomenului social de la noi, adăugând că *a studia lumea aceasta este interesant*; în mai 1892 scrie că întrevede crâmpeie de roman cu lungi șesuri de țară, în timp ce cu o lună înainte, cu ocazia mutării la Atena, vorbise de un roman început: *Pe arătură*. Iată deci cum lucrurile au germinat și s-au dezvoltat pentru a lua naștere *Viața la țară*, în care multe dintre elementele romanelor anterioare nu se vor mai regăsi.

Perioada romană aduce în proza scriitorului sensibile înnoiri datorită contactului nemijlocit cu marile literaturi ale occidentului, din care își însușește un realism robust cu mărturisite preocupări pentru investigația psihologică. Înaintea lui Eugen Lovinescu, Duiliu Zamfirescu observă necesitatea racordării la spiritul veacului fără însă a ajunge la cristalizările teoretice ale amfitrionului din strada Câmpineanu.

[5] Gafița, Mihai. *Duiliu Zamfirescu-studiu monografic*, București: Editura pentru literatură, 1969, p.214.

Singurătatea printre străini, obsesia nerealizării personale, miile de kilometri care îl despart de țară, declanșează în scrisul său un fior nou, de neasemuită perenitate; elogiul adus valorilor statornice ale patriei devine, pentru scriitor, o profesiune de credință, în ciuda unor denaturări ale fundamentalelor raporturi sociale existente în țară la răscrucea dintre veacuri.

Pentru Duliu Zamfirescu, boierii și țăranii sunt legați împreună de pământ prin sânge, tradiții și morminte, adversarii comuni fiind ariviștii din tagma Scatiilor, ciocoii cei noi, după numele ce li-l dăduse Nicolae Filimon. Deformarea raporturilor reale dintre țărani și boieri, dovedesc neînțelegerea unor grave contradicții de clasă, ajunse de mult timp în faza antagonismului. O asemenea atitudine dusă până la ultimele consecințe, va sta la baza programului ideologic al sămănătorismului și va prelua scrisul românesc de la începutul secolului al XX-lea.

Prin necontenita orientare în toată mișcarea spirituală a vremii, el reușește să fie la curent cu cele mai moderne forme literare, dar și să se înalțe la seninătatea unei concepții de artă și de viață pe care numai cunoașterea lui Platon o poate da, concepție căreia îi rămâne până la moarte, cu nestrămutare, credincios. De concepția esențelor, a ideilor platoniciene va vorbi în 1911, în *Metafizica cuvintelor*: *Adevărata cauză pentru care arta atrage stă în însăși rifea noastră muritoare, care după cum explică Platon, tinde către devenire: prin artă noi poetizăm sentimentele noastre afective și mai cu seamă pe cel mai puternic dintre ele:amorul, a cărui condiționare este frumosul. Pe scurt noi facem artă numai fiindcă iubim (extras din Analele Academiei Române, Seria II-Tom XXXIII, 1911).*

Meritorie rămâne în proza lui Duiliu Zamfirescu preocuparea pentru asprele probleme sociale ale epocii lui, chiar dacă soluțiile sunt formulate inexact. Raportat la marile valori ale literaturii universale, el se înscrie în rândul realiștilor obiectivi de factură balzaciană.

G. Călinescu, în Istoria literaturii române de la origini până în prezent, redă un citat din corespondența lui Duiliu Zamfirescu cu Titu Maiorescu, în care autorul Vieții la țară explică utilizarea elementului biografic în opera de artă. Îl reproducem în întregime din convingerea că sintetizează nu numai o orientare estetică, ci și o modalitate statornică a scrisului său: *Frumosul în artă este iluzionarea realității. Orice colț de natură, orice scenă din viața trăită, orice sentiment dacă este trecut din realitate în suflet și de acolo redat în realitate, devine artă. Pare un lucru foarte simplu. Totuși numai oamenii de talent au puterea de a da în ființă ceea ce era numai în gând*[6]. Recunoaștem aici, oricât de succintă ar fi explicația, acel atribut al scrisului, particular și inefabil, pe care ne-am obișnuit a-l numi puterea de transfigurare artistică și prin care analizăm atitudinea artistului față de universul operei sale, atitudine ce implică angajarea sa socială.

Este știut că de la 15 ani scriitorul a trebuit să se descurce singur în București, privat de îngrijirea părinților rămași în Focșani, orașul primelor studii și al primei formări intelectuale. Angajarea socială a scriitorului este evidentă, conturată precis încă din anii de liceu. Va căuta să se apropie de păturile care alcătuiau protipendada

[6] Călinescu, G. *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, București: Fundația regală pentru literatură și artă, 1950, p. 471.

spirituală, refuzând mentaliatatea mic-burgheză şi afişând o nedisimulată ostilitate faţă de spiritul de mahala. Pentru acelaşi motiv nu se acomodează cu faima bodegii şi cafenelei, tinzând mai degrabă spre atmosfera ce păstra iz levantin, a marilor saloane aristocrate.

Ciclul Comăneştenilor este considerat drept *cea dintâi amplă şi valoroasă frescă socială şi umană a literaturii noastre*[7] constituind suma tuturor resurselor epice ale lui Duiliu Zamfirescu, rodul unor îndelungate acumulări, începute cu grupul de foiletoane din *România liberă,* veritabil potpuriu literar care înmănunchează comentarii publicistice, reportaje, evocări, schiţe, nuvele chiar. Oscilaţiile valorice ale acestor *Palabras* sunt inerente, motiv pentru care majoritatea au asfinţit colbuite în filele colecţiei, dar cercetarea lor a pus în lumină, alături de înclinaţiile romantice şi o anume preferinţă pentru tipologie, o dexteritate a portretului realizat cu mijloacele desenului grotesc. Iată un exemplu edificator: notarul Pandelache Marafet purta *un joben moştenire de familie, şi familiei sale rămas de la un vătaf de curte, care, şi acela îl avea dar de la stăpânul său, joben pe care nu îl punea decât când mergea în oraş. Îl întâlneai călare pe un bidiviu murg, cu joben în cap şi cu pantalonii ridicaţi până la genunchi, alergând spre capitala judeţului.*[8]

La Junimea, rigorile esteticii maioresciene îi ponderează avântul gazetăresc, în folosul desăvârşirii stilistice. Fără a reuşi să se detaşeze suficient de elementul autobiografic, realizează în unele nuvele portrete cu multă culoare, chiar dacă uneori pentru gradarea evoluţiei epice, alunecă nejustificat spre senzaţional. Frumoasa Aişe, eroina nuvelei *Din Dobrogea*, simbolizează statornicia în iubire, dublată de o personalitate la care numai sufletul ei meridional o poate ridica. Tabloul exotic este completat cu turci îmbrăcaţi medieval, *cu şalvari şi care poartă, după datină, fesuri de cele mai felurite culori. Ochiul atent al prozatorului surprinde ritmul domol al vieţii, pregătind înaintea lui Sadoveanu, atmosfera târgurilor unde se moare, pentru că orice perspectivă este retezată aici cu cruzime, înainte de a se înfiripa. Frumoasa Aişe va rămâne să îşi plângă tot restul zilelor iluzia himerică a fericirii spre care, din cauza unui preşedinte de tribunal pătruns prin vicleşug în iatacul ei, îndrăznise o clipă să privească.*

Conu Alecu Zăgănescu, din nuvela cu acelaşi titlu, este un avocat fără prestigiu, holtei bătrân şi maniac ce nu îşi găseşte astâmpăr, asudând prin tribunale, din lipsa altei ocupaţii şi perindându-se într-o brişcă hodorogită, binecunoscută pe uliţele târgului. Scriitorul găseşte acum suficiente elemente pitoreşti pentru a definitiva portretul bătrânului boier, care, acumulate progresiv, compun acea atmosferă morală ce dă valoare nuvelei.

Exegeţii au apreciat că nuvelistica lui Duiliu Zamfirescu constituie o punte de trecere spre roman. Fundamentale în orientarea clasicistă a scriitorului sunt înzestrarea eroului cu un ideal moral riguros conturat şi grija pentru păstrarea unui echilibru egal, depărtat de exagerări şi de artificiu, echilibru care va constitui, după Tudor Vianu, una

[7] Gafiţa, Mihai. Prefaţa la Duiliu Zamfirescu, *Viaţa la ţară*, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1965, p.25.
[8] Săndulescu, Al. *Duiliu Zamfirescu*, în *Istoria literaturii române*, Bucureşti:Editura Academiei, 1973, p.678.

dintre caracteristicile generale ale literaturii noastre aflate, mai ales în acea perioadă, sub autoritatea estetică a Junimii.

Numeroşi biografi ai scriitorului au insistat în a atrage atenţia că *Duiliu Zamfirescu îşi trăia intens literatura, convertea în materie estetică întâmplările curente ale vieţii sale*[9]. *Nuvelistica constituie pentru Duiliu Zamfirescu un bun prilej de exersare a tehnicii portretului, de cercetare detaliată a psihologiei mediilor provinciale şi modalitatea de pătrundere în tainele unei limbi literare suple, elegante şi pline de vioiciune.*

Contactele lui Duliu Zamfirescu, atât cu operele de mare anvergură ale romancierilor secolului al XIX-lea, cât şi cu noile modalităţi estetice, l-au făcut să observe că *literatura nu se poate dezvolta fructuos în limite strict locale* şi să preconizeze orientarea ei spre acea esenţă pe care Lovinescu avea să o numească mai târziu *sfârşitul veacului*.

În concepţia estetică a lui Duiliu Zamfirescu, analiticul este subordonat creaţiei, motiv pentru care va opta pentru un realism clasic, de manieră balzaciană, în care analiticul se integrează frumosului armonic, cu scopul de a crea tipuri vii şi posibile.

S-a afirmat că Tănase Scatiu continuă seria ariviştilor în literatura noastră, serie ce se deschide cu Dinu Păturică. Numeroşi exegeţi ai operei autorului Ciclului Comăneştenilor constată însă că, spre deosebire de eroul din *Ciocoii vechi şi noi*, care se ridică de la cea mai umilă treaptă de slujbaş până la rangul cel mai înalt, Tănase Scatiu se găseşte la capătul procesului de parvenire. Preocuparea scriitorului de a coborî în sufletul eroilor săi este legată doar de evenimente-limită: moartea, războiul, destrămarea unui ideal de viaţă, dar în asemenea împrejurări nu se pot not decât reacţii momentane, atitudini sau măcar intenţii, determinate de factorul extern.

Astfel, -în ciuda caracterului vag, imprecis, al inducţiei şi asociaţiilor uneori inevitabil subiective pe care se bazează –abordarea tradiţională, intuitivă, prin perspectiva deschisă de narator însuşi, oferă şansa accesului la o viziune amplă, totalitară, asupra vieţii sufleteşti a personajelor literare, asupra locului şi rolului pe care acesta îl joacă în ansamblul mesajului codificat de autor în opera literară. Fără o asemenea viziune sau intuţie globală, nicio analiză, oricât de riguroasă şi tehnică ar fi ea, nu s-ar putea efectua decât în gol, rămânând pur şi simplu fără obiect.

Bibliography

Austin, J.L. *How to do things with words*, London: Oxford University Press,1962.
Barthes, Roland. *Eléments de sémiologie*, Paris: Gonthier, 1965.
Călinescu, G. *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Bucureşti: Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1950
Coteanu, Ion. *Stilistica funcţională a limbii române*, vol. II, Bucureşti:Editura Academiei, 1985.
Eco, Umberto. *Tratat de semiotică generală,* Bucureşti: Ed. St. şi Enciclopedică, 1982.
Gafiţa, Mihai. *Duiliu Zamfirescu-studiu monografic*, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1969.
Ohmann, Richard. *Literatura ca act*, în vol. *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981
Săndulescu, Al. *Duiliu Zamfirescu*, în *Istoria literaturii române*, Bucureşti:Editura Academiei, 1973.
Zamfirescu, Duiliu. *Nuvele*, Bucureşti: Editura Tineretului, 1970.

[9] Gafiţa, Mihai. *Duiliu Zamfirescu-studiu monografic*, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1969, p.251

Zamfirescu, Duiliu. *Viaţa la ţară.Tănase Scatiu. În război*, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1965.